

DOI:10.35774/app2022.02.097
УДК 347.9

Олександр Владикін,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0003-2098-3529

Олександра Грачова,

студентка III курсу факультету соціології і права Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Досліджено особливості застосування судового прецеденту в цивільному процесі України. Розглянуто загальнотеоретичне поняття судового прецеденту на підставі правових доктрин вітчизняних і зарубіжних науковців. Сформовано авторське тлумачення даного лексичного терміна і його основні ознаки.

Проаналізовано визначення судового прецеденту у нормах законодавства – Цивільного процесуального кодексу України. Наголошено на важливості внесення змін до законодавства через доповнення норми ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України, в якій судовий прецедент буде розумітись як джерело право.

Проаналізовано застосування судових прецедентів у спірних судових фабулах, касаційних оскарженнях. Досліджено, що позиції, зазначені та опубліковані у юридичних актах суду найвищої інстанції в Україні – Верховного Суду – можуть бути застосовані судами першої та апеляційної інстанцій. Зауважено, що важливим є прийняття окремої статті ЦПК України, на підставі якої буде вироблено алгоритм скасування Верховним Судом рішень судів першої і апеляційної інстанції через відсутність попередньої практики Верховного Суду в аналогічних за складом правовідносинах.

Особливого акценту було приділено аналізу Постанові Верховного Суду по справі №711/17/19, яка містить доводи Верховного Суду щодо практичних аспектів скасування рішень нижчих судових ланок у зв'язку із відсутністю аналізу та посилань на аналогічні сформовані раніше судові фабули.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, судовий прецедент, практика, Верховний Суд, судові рішення, аналогічні ситуації.

Vladykin O., Grachova O.

Features of application of court precedent in civil process of Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of the application of court precedent in the civil process of Ukraine. The general theoretical concept of judicial precedent is considered on the basis of legal doctrines of domestic and foreign scientists. The author's interpretation of this lexical term and its main features is formed.

The article contains an analysis of the definition of judicial precedent in the norms of legislation - the Civil Procedure Code of Ukraine. The importance of amending the legislation by supplementing the norm of Article 13 of the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges», Article 10 of the Civil Procedure Code of Ukraine, in which judicial precedent will be understood as a source of law, is emphasized.

The authors of the article analyzed the use of court precedents in disputed court cases, cassation appeals. It has been studied that the positions indicated and published in the legal acts of the highest instance court in Ukraine - the Supreme Court - can be applied by the courts of the first and appellate instances. It was noted that it is important to adopt a separate article of the Civil Code of Ukraine, on the basis of which an algorithm will be developed for the Supreme Court to cancel the decisions of the courts of first instance and appeal due to the lack of previous practice of the Supreme Court in similar legal relations.

Special emphasis was given to the analysis of the Supreme Court Decision in case № 711/17/19, which contains

the arguments of the Supreme Court regarding the practical aspects of the annulment of the decisions of the lower court levels due to the lack of analysis and references to similar court cases formed earlier.

Keywords: *civil process, civil proceedings, court precedent, practice, Supreme Court, court decisions, similar situations.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що цивільне процесуальне право як самостійна галузь процесуального права містить правові норми, що відображені в нормативних приписах. У теорії права під ними прийнято розуміти юридичні акти, в яких закріплені норми цивільного процесуального права.

З огляду на реформування судової гілки у 2017 р., що спричинило надання Верховному Суду статусу найвищого суду в системі судоустрою України, на порядку денному опинилось питання щодо забезпечення сталості судової практики у вигляді реалізації судового прецеденту як джерела права. Сьогодні актуальним є застосування судової практики як чинника, що гарантує принципи єдності та невідворотності, оскільки для вирішення майбутніх справ будуть враховані аналогічні судові фабули.

Варто зазначити, що на сьогодні, таке питання проблематичне, оскільки відомі прогалини щодо правового регулювання судового прецеденту як самостійного джерела права на законодавчому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі особливості застосування судового прецеденту в цивільному процесі України розглядали науковці: Ю. Білоусов, В. Бобрик, Є. Євграфова, В. Комаров, А. Марченко, З. Ромовська та інші. Дослідженню питань існування прецеденту в Україні як самостійного джерела цивільного процесуального права приділяли увагу Б. Малишев, О. Попов та інші. Проте, незважаючи на великий науковий інтерес до цієї теми, це питання містить практичні проблеми під час обговорення, пов'язані із розумінням доцільності й правомірності застосування аналогічних рішень у цивільному процесі України.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних особливостей застосування судового прецеденту у цивільному процесі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом станом на сьогодні відсутнє розуміння визначення судового прецеденту як категорії національної юридичної доктрини. У зв'язку із цим вчені власне трактування цього поняття.

Наприклад, Ю. Рябченко, зазначає, що сутністю судового прецеденту можна вважати застосування норм права в конкретних обставинах, причому саме застосування норм права є змістовою частиною, а обставини – критерієм подібності наступних судових рішень [1, с. 97].

А. Лук'янова наголошувала на тому, що судовий прецедент формувався судами у випадках одиничних ситуацій – казусів, для вирішення яких закон і звичай не мав відповіді. У такому разі суди мали вирішити справу по суті [2, с. 10].

Б. Малишев у своїх наукових доробках зазначає про розуміння судового прецеденту у вигляді акта правотворчості, який має вигляд закріпленого в судовому звіті рішення, яке належить одному із судів вищої інстанції з приводу конкретної справи, правовий принцип вирішення якої становить загальну норму права, водночас юридична сила прецеденту залежить від позиції, яку займає суд в ієрархії системи судоустрою, що створює судовий прецедент, так і той суд, що розглядає подібну справу [3, с. 55].

Отже, погоджуємось із думкою вищенаведених науковців та вбачаємо, що такі судові рішення містять нормативний характер щодо конкретної справи, що в майбутньому можуть бути застосовані для вирішення аналогічних справ.

Зокрема, подібна думка зображена у зарубіжній доктринальній базі.

За Оксфордським словником, судовим прецедентом (від латинського *praecedens*, родовий відмінок *praecedentis* – той, що передує) є попереднє судове рішення, метод вирішення справи, який становить авторитетне правило або приклад для вирішення схожої або аналогічної справи [4, с. 23].

Розгорнуте та обґрунтоване визначення судового прецеденту надає А. Кіралфі. Науковець зауважує, що рішення суду має розглядатися в трьох аспектах: 1) виступає як документ, що вирішує спір між сторонами справи; 2) становить результат дослідження судом обставин справи; 3) містить обґрунтування того чи іншого правоположення, що є юридичною основою такого рішення. Саме зазначене обґрунтування є корисним для судів, які є вищими за ієрархією, обов'язковим для рівних за ієрархією судів в інтересах забезпечення єдності та одноманітності у відправленні правосуддя та обов'язковим для нижчих судів з причини його юридичного статусу [5, с. 75].

Таким чином, з огляду на доктринальні положення вітчизняних і зарубіжних наукових доробок, ми можемо запропонувати авторське розуміння і тлумачення поняття «судовий прецедент у цивільному процесі».

Відтак, на нашу думку, судовий прецедент в цивільному судочинстві – це рішення суду, що винесене під час здійснення правосуддя у справі з певного правового питання, в якому сформульовано правило, що є загальнообов'язковим для застосування судами нижчої ланки для вирішення подібних процесуальних питань під час розгляду судових справ.

Зокрема, враховуючи вищенаведене твердження, можемо зауважити про такі його ознаки: є результатом діяльності судової гілки влади та створений під час реалізації правосуддя; сформований вищим судом, але вважається прецедентом з моменту посилення судом на правило, сформульоване в ньому; розглядається під час вирішення конкретного питання в процесі аналізу певної справи; є схожим та подібним до справи, що перебуває у певному суді.

Загалом аспекти щодо застосування судового прецеденту у цивільному судочинстві містять положення у вітчизняному законодавстві – Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (надалі – Закон), що містить загальні положення щодо реалізації судочинства та Цивільному процесуальному кодексі України (надалі – ЦПК України), що є пріоритетним для судів під час ухвалення рішення.

Відтак, ч. 6 ст. 13 Закону зазначає, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами під час застосування таких норм права [6].

Відповідно, робимо висновок, що законодавець визнає застосування судових прецедентів Верховного Суду як джерело права та тлумачить таку практику обов'язковою у діяльності різних ланок судочинства.

Зокрема, наближені засади до розуміння прецеденту в законодавстві зображені в нормах ч. 2 ст. 10, ч. 4 ст. 263, ст. 389 ЦПК України [7].

Згідно з ч. 2 ст. 10 ЦПК України, суд застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Погоджуємося, що судові акти виступають такими правовими актами, що зазначаються у вищенаведеній нормі, оскільки прийняті в межах Конституції, законів України й відповідним органом: Верховним Судом, що є найвищою інстанцією в судовій гілці влади. Проте норми статті 13 Закону й статті 10 ЦПК України не містять безпосереднього визначення «судовий прецедент» як належного джерела цивільного процесуального права, що викликає правову прогалину під час практичної реалізації. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 263 ЦПК України, під час вибору й застосування норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в Постановах Верховного Суду.

Таким чином, аналізуючи вищезазначений припис ЦПК України, зазначимо, що варто погодитися з О. І. Поповим, який зауважує, що Постанови Верховного Суду, ухвалені за результатами перегляду судових рішень у порядку касації, містять уніфіковані пропозиції щодо правил застосування конкретної норми, чим створюють правозастосовний орієнтир для всієї судової системи під час розгляду аналогічних справ, а особливий статус цих судових актів додатково забезпечує превенцію недопущення порушення принципу правової визначеності в межах всієї нестанційної системи судів [8, с. 1136].

Враховуючи ст. 263 ЦПК України і вищезазначену наукову базу, можемо зауважити, що позиції, визначені та опубліковані в юридичних актах суду найвищої інстанції в Україні – Верховного Суду – мають бути застосовані судами першої та апеляційної інстанції.

Згідно з п. 3 ст. 389 ЦПК України підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у п. 1 ч. 1 цієї статті є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права тільки у таких випадках: якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах [7].

З огляду на припис ст. 389 ЦПК України зауважимо, що серед підстав для касаційного оскарження основний закон цивільного судочинства називає неправильне застосування судами норм матеріального права чи порушення норм процесуального права тільки у таких випадках: по-перше, якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду.

Аналізуючи вказану вище правову норму, можемо стверджувати, що під даним приписом зазначено про особливий статус правових позицій, що викладені Верховним Судом в аспектах роз'яснення, тлумачення юридичних принципів, котрі регулюють цивільні спори.

Зауважимо, що, на нашу думку, ситуація характеризується спором без належного правового регулювання, може бути створена перед судом будь-якої інстанції, що буде уповноважена у зв'язку із відсутністю правової позиції Верховного Суду самостійно ухвалювати таке судове рішення. У такому разі тлумачення законодавчих норм буде врегульовано шляхом аналізу до найближчих.

Тому, враховуючи вищенаведене, вважаємо, що з огляду на важливість і актуальність застосування судових прецедентів під час винесення ухвалення рішення у цивільному процесі, ми вважаємо за доцільне доповнення ст. 10 ЦПК України окремою частиною, що буде охоплювати таке визначення: «Суд при розгляді справи керується правовими висновками Верховного Суду».

Зокрема, на нашу думку, особливої уваги потребує прийняття окремої законодавчої норми – положення статті ЦПК України, що буде містити детальні аспекти щодо застосування судової практики Верховного Суду в цивільному судочинстві.

Наприклад, такою може бути особлива норма – стаття ЦПК України, що охоплюватиме обов'язковість застосування судових прецедентів під час прийняття рішень судами нижчими інстанціями: 1 та 2 інстанції, як джерело права, посилання на яке буде свідчити про більш обґрунтований юридичний виклад позиції суду, оскільки здійснюватиметься аналіз практичних аспектів у аналогічних спорах.

Зазначимо, що з огляду на особливості рішень Верховного Суду, важливого значення потребує вироблення окремої норми ЦПК України, що буде містити роз'яснення щодо законності й легальності скасування рішень першої й другої інстанції, оскільки ними не було враховано попередню практику Верховного Суду в розгляді аналогічних спорів.

Як висновок, формуємо думку, що вищенаведене питання є вагомим, спираючись на той факт, що суди під час прийняття рішень мають охоплювати прецеденти як джерело права й відповідно, мають бути враховані висновки Верховного Суду, на підставі яких сформовано позицію суду різних інстанцій, що мають бути застосовані в аналогічних фабулах.

З огляду на вищезазначені пропозиції вважаємо, що особливої уваги потребує розгляд актуальних судових прецедентів, у висновку яких Верховний Суд скасовує рішення цивільних судів першої та апеляційної інстанції, оскільки ними не охоплено попередні позиції Верховного Суду в подібних за змістом судових справах.

Зокрема, враховуючи важкі події сьогодення України, що охоплені повномасштабним вторгненням російської федерації (надалі – рф) в Україну, продовжністю воєнного стану протягом року, такими прецедентами найчастіше виступає практика Верховного Суду, пов'язана із притягненням країни-агресора до юридичної відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, так із особливостями відшкодування збитків, що спричинені завданою матеріальною й моральною шкодою.

Оскільки у зв'язку із недостатньою юридичною визначеністю щодо легального механізму притягнення рф як відповідача за спричинені збитки через військові злочини в Україні, необхідним є звернення до судової практики Верховного Суду, який надав детальне роз'яснення щодо особливостей такої процедури на вітчизняному рівні.

Яскравим прикладом такого прецеденту слугує Постанова Верховного Суду від 18 травня 2022 року по справі № 760/17232/20 [9]. Така фабула актуальна, оскільки містить важливу правову позицію щодо відсутності у рф судового імунітету як держави, відповідно до якого вона може виступати відповідачем у цивільних справах щодо відшкодування завданої шкоди. Суть справи полягала у тому, що ОСО-БА_1 (надалі – Позивач) в серпні 2020 р. звернулася до Солом'янського районного суду та до посольства рф з метою відшкодування їй моральної шкоди через те, що військова агресія рф спричинила погіршення її економічного стану. Зокрема, Позивач у власній позиції зазначив, що у зв'язку з окупацією півострову Криму, він не має змоги повернутись додому через можливе катування російською армією через його участь у лавах Збройних сил України. Відповідачем у цій справі була рф.

Проте, незважаючи на обґрунтований виклад своїх доводів, Солом'янський районний суд закрив провадження в справі у зв'язку з тим, що враховуючи ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право», судовий імунітет, відповідно до якого пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України [10]. Посольство рф відмовилось визнавати країну відповідачем у цій судовій фабулі.

Зокрема, аналогічний висновок сформований у рішенні Київського апеляційного суду, до якого звернувся Позивач через відсутність задоволення його прав судом першої ланки.

Відтак, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов до обґрунтованого висновку, який полягає в тому, що суди першої й апеляційної інстанції не врахували судову практику Верховного Суду в аналогічних судових спорах. Так, Верховний Суд у доводах по цій справі зауважив про наявність важливих прецедентів, які не взяли до уваги суди нижчих ланок, що містять тлумачення щодо вирішення подібних ситуацій.

Прикладом такої фабули є Постанова Верховного Суду від 13 травня 2020 р. по справі №711/17/19 [11]. Суди першої і апеляційної інстанції аналогічно дійшли висновку про неможливість представлення рф як відповідача у зв'язку із наявністю судового імунітету, передбаченого ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Верховний Суд по справі №711/17/19 зауважив, що суд першої інстанції не надіслав відповідачу порядку позовної заяви із додатками і не встановив, чи має дипломатичне представництво рф повноваження представлення рф як відповідача.

Повертаючись до Постанови №711/17/19 від 14 травня 2022 р., зауважимо, що Верховний Суд зазначив про порушення норм ст. 425 ЦПК України, відповідно до якої рішення, постанова або ухвала суду переглядаються за нововиявленими або виключними обставинами судом першої інстанції, який ухвалив рішення, постановив ухвалу, або судом апеляційної чи касаційної інстанції, який змінив або ухвалив нове судові рішення [7].

Як зазначає Верховний Суд, аспекти щодо перегляду справи виокремлено через наявність відповідних прецедентів – Постанови Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 [12] й Великої Палати Верховного Суду у постанові від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17[13], відповідно до яких між Україною та державою-агресором скасовано будь-які дипломатичні відносини, а отже, ліквідовано дипломатичні представництва й посольства.

Таким чином, суд зазначив про можливість рф бути учасником цивільного спору, оскільки наразі судовий імунітет на неї не поширюється у зв'язку з відсутністю в Україні її представництва.

Як висновок, Верховний Суд по справі №711/17/19 зауважив про обов'язковість перегляду рішень судами першої і апеляційної інстанцій за вищенаведеними обставинами, що не були реалізовані судами першої й апеляційної інстанції та роз'яснив аспекти притягнення рф як боржника за відшкодування завданої шкоди.

Визначаючи, чи поширюється на рф судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд врахував таке: «предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України, місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна; передбачається, що шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави – України; вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено у Статуті ООН; розірвання дипломатичні відносини з Росією, що з цієї дати унеможлиблює направлення різних запитів та листів до посольства Російської Федерації в Україні у зв'язку із припиненням його роботи на території України» [9].

На підставі вищенаведених судових прецедентів, Верховний Суд по справі №711/17/19 зауважив про недостатню обґрунтованість судами першої і апеляційної інстанцій своїх доводів у зв'язку із неврахуванням попередньої судової практики, скасував їхні рішення, зазначаючи про відсутність у держави-агресорки будь-якого судового імунітету.

Таким чином, суд найвищої ланки України тлумачить судовий прецедент як самостійне джерело права, яке обов'язково має бути застосовано у подібних за суспільними відносинами спорах.

Зазначимо, що у зв'язку із актуальністю судових спорів, пов'язаних із притягненням рф до відповідальності та перспектив відшкодування нею збитків, репарацій у післявоєнний період, вважаємо про обов'язковість врахування Постанови Верховного Суду по справі №711/17/19 в аналогічних справах з метою вироблення якнайкращого механізму застосування санкцій до ворожої держави за вчинені нею військові злочини та подальшого застосування норм щодо відсутності у рф судового імунітету.

Висновки. Отже, враховуючи вищенаведене, можемо дійти до висновку, що судові рішення в сучасному цивільному процесі України є класичним судовим прецедентом, тому що відповідає таким його ознакам: є результатом діяльності судової гілки влади та створений під час реалізації правосуддя; розглядається під час вирішення конкретного питання в процесі аналізу певної справи; є схожим та подібним до справи, що перебуває у певному суді, але з обмеженням, що є рішенням винятково Верховного Суду.

Вказане вище дозволяє судовому прецеденту заповнювати прогалини та вирішувати колізії в законодавстві шляхом його тлумачення, навіть в умовах збройної агресії та повномасштабної війни, в найширшому розумінні, є інструментом боротьби з такою агресією.

Проте його належне використання потребує вказаних у статті змін до ЦПК України щодо узгодження його норм між собою та з нормами Закону України «Про судоустрій та статус суддів».

Подальші дослідження цього питання можуть бути направлені на роль рішень суду апеляційної інстанції щодо справ, де такі рішення остаточно та не переглядаються Верховним Судом.

Список використаних джерел

1. Рябченко Ю. Ю. Судовий прецедент і джерела цивільного процесуального права: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 43. С. 96–98.
2. Марченко А. А. Поняття судового прецеденту та його місце у правовій системі України. *Митна справа*. 2013. № 5. С. 26–32.
3. Малишев Б. В. Судовий прецедент і стиль юридичного мислення. *Проблеми філософії права*: веб-сайт. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9671/16-Malyshev.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.03.2023).
4. *A Dictionary of Law* / [Edited by E. A. Martin]. Oxford, New York: Oxford Press, 1997. 515 p.
5. Kiralfy A.K.R. *The English Legal System*. London: Sweet and Maxwell, 1990. 342 p.
6. Про судоустрій та статус суддів : Закон України 1402-VIII від 02 червня 2016 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 27.03.2023).
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України №1618-IV від 18 березня 2004 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
8. Попов О. І. Принцип правової визначеності та його реалізація у цивільному судочинстві. *Liber Amicorum*. Харків. 2020. С. 1127-1136/
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 року по справі №760/17232/20-ц. Постанова. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> (дата звернення: 28.03.2023).
10. Про міжнародне приватне право : Закон України №2709-IV від 23 червня 2005 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 28.03.2023).
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 травня 2020 року по справі №711/17/19. Постанова. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89509134> (дата звернення: 29.03.2023).
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 травня 2022 року по справі № 308/9708/19. Постанова. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 29.03.2023).
13. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 12 травня 2022 року по справі №635/6172/17. Постанова. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C022534> (дата звернення : 29.03.2023).

References

1. Riabchenko Yu. Yu. (2020). Sudovyi pretsedent i dzherela tsyvilnoho protsesualnoho prava: problemy ta perspektyvy [Judicial precedent and sources of civil procedural law: problems and prospects]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 43, 96-98 [in Ukrainian].
2. Marchenko, A. A (2013). Poniattia sudovoho pretsedentu ta yoho mistse u pravovii systemi Ukrainy. [The concept of judicial precedent and its place in the legal system of Ukraine]. *Mytna sprava - Customs business*, 5, 26-32 [in Ukrainian].
3. Malyshev, B. V. Sudovyi pretsedent i styl yurydychnoho myslennia [Judicial precedent and style of legal thinking]. *Problemy filosofii prava - Problems of the philosophy of law*. Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9671/16-Malyshev.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
4. *A Dictionary of Law* / [Edited by E.A. Martin.]. Oxford, New York: Oxford Press, 1997. 515 p. [in English].
5. Kiralfy, A. K. R. (1990). *The English Legal System*. London: Sweet and Maxwell [in English].
6. *Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii ta status suddiv»* [Law of Ukraine «On the judiciary and the status of judges»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].

7. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
8. Popov, O. I. (2020). Pryntsyp pravovoi vyznachenosti ta yoho realizatsiia u tsyvilnomu sudochynstvi [The principle of legal certainty and its implementation in civil proceedings]. *Liber Amicorum*, 1127-1136 [in Ukrainian].
9. *Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 18 travnia 2022 roku po spravi № 760/17232/20-ts [Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Cassation Civil Court dated May 18, 2022 in case №. 760/17232/20-ts]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrainy «Pro mizhnarodne pryvatne pravo» [Law of Ukraine «On private international law»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> [in Ukrainian].
11. *Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 13 travnia 2020 roku po spravi №711/17/19 [Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Cassation Civil Court dated May 13, 2020 in case №. 711/17/19]*. Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89509134> [in Ukrainian].
12. *Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 14 travnia 2022 roku po spravi № 308/9708/19 [Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated May 14, 2022 in case №. 308/9708/19]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> [in Ukrainian].
13. *Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 12 travnia 2022 roku po spravi №635/6172/17 [Resolution of the Supreme Court as part of the Civil Court of Cassation dated May 12, 2022 in case №635/6172/17]*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/C022534> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.06.2023